

УДК: 343. 615: 616 - 089. 843

*Михайленко О.О.,
к.ю.н., доцент кафедри цивільного права
юридичного факультету ЗНУ*

*Гриценко Н.С.,
студентка 4 курсу
юридичного факультету ЗНУ*

ЕТИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ ТА ІНШИХ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ

В світовому суспільстві і, в тому числі, українському роками тривають дискусії щодо збереження життя людей, за допомогою можливостей трансплантології у медицині. Безумовно, ця суспільна проблема є досить болючою і відношення до неї достатньо неоднозначне.

У цій статті ми розкриємо найголовніші етичні та юридичні аспекти трансплантації органів в Україні та за кордоном; визначимо за які правопорушення в цій сфері настає відповідальність; яким чином це питання врегульоване в законодавстві нашої країни.

До проблем, що розглядаються, у різний час зверталися такі провідні науковці, як І. Ахмедєв, І. Авербах, О. Глушков, І. Горелік, Д. Киргизовський, Є. Елінов, І. Куликов, В. Лунєєв, С. Овчинський, П. Яблоков та інші вчені. Особливу їх зацікавленість представляють правові аспекти трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини, а також проблеми відповідальності за можливі зловживання у цій сфері.

Жодне з досягнень сучасної медицини не є таким ефективним, як трансплантація органів тканин та інших анатомічних матеріалів людини. За останні 30 років, завдяки трансплантації, вдалося врятувати десятки тисяч людей. Зараз в світі виконано близько 500 тисяч пересаджень нирок, 50 тисяч пересаджень серця і системи

серце-легені, 55 тисяч - печінки та інших органів. За даними міжнародного товариства обміну органами, в світі очікують на пересадження нирки - 500 тисяч осіб, трансплантації серця - 300 тисяч, печінки - 200 тисяч [1]. За висновками та підрахунками експертів максимальна тривалість життя людини після трансплантації перевищує 25 років.

Під трансплантацією розуміють спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи тварини [2].

Бурхливий розвиток трансплантології у XX столітті викликав багато нових етичних проблем. Понад 10 років тому з ініціативи генерального директора ЮНЕСКО Федеріка Майора був створений спеціальний підрозділ ЮНЕСКО, в рамках якого працює Міжнародний комітет з біоетики. В основу його діяльності покладено принципи клятви Гіппократа, передусім обов'язок лікаря - не нашкодити і рятувати життя будь-якої людини. Широю відома позиція ВООЗ, яка стосується різних лікувальних засобів: "Усе, що робиться для збереження здоров'я і життя людини, - етично виправдане" [3]. Крім того, в трансплантології застосовуються відомі лікарські аксіоми - намагатися обов'язково допомогти приреченому хворому-реципієнту, але не за

рахунок інтересів здоров'я донора, його органів, тканин чи клітин, трансплантація допустима, якщо терапевтичний ефект від неї суттєво перевищує небажані побічні ускладнення [4].

Не зважаючи на це, в Україні ставлення до трансплантації є неоднозначним. Рівень усвідомлення і вирішення проблеми трансплантації в будь-якій державі залежить від наступних основних умов:

- 1) відношення і розуміння проблеми трансплантології соціумом;
- 2) відношення і розуміння даної проблеми представниками релігійних конфесій, які існують в державі;
- 3) рівня підготовки відповідних медичних кадрів і медичних в цілому;
- 4) рівня законодавчого забезпечення;
- 5) рівня науково-технічного прогресу,

Тому, для вирішення проблем трансплантології необхідно залучати не лише відповідних фахівців-медиків, а й психологів, юристів, духовенство та громадськість [5].

Верховною Радою України 16 липня 1999 р. прийнято Закон України "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини". Його прийняття було обумовлено, насамперед, необхідністю всебічного захисту інтересів донорів та реципієнтів, забезпечення гуманних методів впливу на людський організм, якщо інші медичні засоби і методи, використані для підтримання життя та поліпшення здоров'я людини, виявилися неефективними. Неврегульованість відповідальності в галузі трансплантації не давала змоги створити єдину державну систему заготівлі, консервування, довгострокового зберігання і банку даних органів та інших анатомічних матеріалів в Україні. Все це призводило до того, що лікарі відмовляли пацієнтам, яким необхідна трансплантація. А потреба в пересадці органів в Україні на рік становить: зокрема, для нирок - 2000, серця - 1000, печінки - 1500 [6].

Правове оформлення згоди особи на вибуття з ній органів тканин та інших анатомічних матеріалів (добровільного донорства) повинно мати вигляд документа (акта), складеного в медичній установі і підписаного самим донором. Воно має містити повне викладення всіх даних, повідомлення донору, і його добровільну згоду, можливо, з поясненням мотивів донорства. Законом України "Про трансплантацію органів та інших

анатомічних матеріалів людини" встановлено, що з живого донора може бути взято гомотрансплантат лише за наявності його письмової заяви про це, підписаної свідомо і без примушування, після надання лікарем об'єктивної інформації про можливі ускладнення для його здоров'я, а також про його права у зв'язку з виконанням донорської функції.

Вважаємо, що недоцільно і неприпустимо отримувати трансплантат від донора, який перебуває у службовій чи іншій залежності від реципієнта, або ж якщо встановлено, що донор має захворювання, яке становить небезпеку для життя і здоров'я реципієнта чи у донора раніше було взято для трансплантації орган (його частину). Як правило, донором повинен бути близький генетичний родич реципієнта. Делі вчені стверджують, що особи, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, а також ті, що не пройшли обов'язкової військової служби, не можуть бути донорами трансплантатів. Ст. 12 Закону України встановлює, що живим донором може бути лише повнолітня дієздатна особа. У неї може бути взятий як гомотрансплантат один із парних органів або частина органа, або частина іншого анатомічного матеріалу. Взяття гомотрансплантата (за винятком анатомічних матеріалів, здатних до регенерації) у живого донора допускається у випадках, коли реципієнт і донор перебувають у шлюбі або є близькими родичами (батько, мати, син, дочка, дід, баба, онук, онука, брат, сестра, дядько, тітка, племінник, племінниця). Не допускається взяття гомотрансплантатів у живих осіб, які: утримуються в місцях відбування покарань; страждають на тяжкі психічні розлади, мають захворювання, що можуть передатися реципієнту або зашкодити його здоров'ю; надати раніше орган або частину органа для трансплантації.

За даними соціальних опитувань виявляється, серед тих, хто вважає, що трансплантологія повинна розвиватися, 44% погоджується на використання своїх органів після смерті, 77% згодні, щоб це відбувалося від донора трупа, а 57% - від живого донора. Тому треба проводити прикриття реєстрацію громадян, які не заперечують можливості використання їх органів, а за тих, хто не пройшов реєстрацію, це питання будуть вирішувати родичі [7].

На жаль, на даний момент Україна не має міжнародних договорів з питань трансплантації органів. Передбачене за законодавством із 1999 року створення інформаційної системи трансплантації та Укртранспланту не відбулося через проблеми з фінансуванням. Не прийняті запропоновані учасниками семінару Ради Європи від 27.05.2003 р. комплексні рекомендації з організації трансплантації та донорства в Україні й поправки до закону про введення презумпції згоди, тому кількість трансплантацій органів в Україні залишається незначною. Все це, звичайно, гальмує розвиток міжнародних відносин у сфері трансплантації, хоча питання трансплантації органів і тканин людини розглядалися міжнародним правом і знайшли своє відображення в низці міжнародно-правових документів [8]. Серед них - Декларація стосовно трансплантації людських органів, прийнята 39-ю Всесвітньою медичною асамблеєю в жовтні 1987 р., яка містить принципи поведінки лікарів, які беруть участь у трансплантації людських органів. Зокрема, в Декларації вказується, що турботою лікарів має бути здоров'я їх пацієнтів. Цей принцип повинен зберігатися при проведенні всіх медичних процедур, у тому числі й тих, що стосуються трансплантації органів однієї людини іншій. Адже і донор, і реципієнт є пацієнтами, тому мають вживатися заходи для захисту прав обох. Відповідно лікар не може брати на себе відповідальність з трансплантації органів, якщо не захищені права і донора, і реципієнта.

В українському законодавстві спеціальним нормативно-правовим актом з питань трансплантації органів є Закон України "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини", яким врегульовані відносини в цій галузі медичної науки, зокрема, встановлено порядок проведення пересадки трансплантатів людини, гарантовано охорону прав, законних інтересів донорів, реципієнтів та інших зацікавлених осіб, визначено статус медичних працівників, які проводять трансплантацію. На сьогодні у багатьох країнах світу прийняті закони, які регулюють здійснення пересадки органів і тканин людини та передбачають відповідальність за порушення встановлених правил.

Особливе місце в законодавчому регулюванні відповідальності за правопорушення в сфері трансплантації органів і тканин людини

належить кримінальному праву. Зокрема, законодавцем встановлені санкції за торгівлю людиною або іншу незаконну передачу людини з метою вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства (ч. 3 ст. 149 КК України), у ч. 3 ст. 143 КК України встановлено відповідальність за порушення законного порядку трансплантації органів або тканин людини та відповідальність за примушування або обман щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного. До порушень порядку трансплантації слід відносити також посягання ч. 2 ст. 144 КК України, коли трансплантація відбувається без отримання згоди живого донора або його законного представника (якщо йдеться про неповнолітнього) на вилучення органу або згоди близьких родичів померлого на вилучення матеріалів у трупа (наприклад, рогівки, суцільної шкіри тощо) та коли труп передається родичам без необхідного медичного туалету, що приховує сліди трансплантації, тобто в спотвореному вигляді. Так само злочинном вважається застосування трансплантації, якщо хворого можна лікувати значніми методами медицини [9].

Підводячи підсумок, потрібно підкреслити, що з розвитком трансплантації органів тканин та інших анатомічних матеріалів людини, використання сучасної техніки в медицині перед суспільством постає багато етичних, моральних та юридичних питань. Етичні проблеми, на нашу думку, можуть бути розв'язані з часом, якщо лікарі, під час проведення операцій, будуть притримуватися та виконувати положення, закріплені Законом України "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини" (наприклад, щодо проведення трансплантації органів лише з письмової згоди хворого, якщо це не можливо - зі згоди його родичів, виконувати порядок пересадки трансплантатів під час операції та ін.), КК України (наприклад, нести кримінальну відповідальність, якщо особи незаконно чи обманом вилучили у здорової людини органи або ж скоїли інші незаконні дії при виконанні своїх обов'язків), Декларації стосовно трансплантації людських органів та ін.

На відміну від етичних, моральних питань, вважаємо, існують певні заєдки, оскільки можна

людина індивідуальна і вона має свою власну точку зору з приводу трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини. Одні вважають, що трансплантувати органи необхідно для порятунку хворої людини, а інші ж - що це доля людини. Тому, така дискусія триватиме ще довго і довго.

Юридичними проблемами трансплантації органів є визначення правомірності пересадки органів і тканин, згода на трансплантацію хворої людини, згода здорової людини віддати свої органи-трансплантанти після власної смерті хворій людині для порятунку її життя. Ще одним із найважливіших і складних є питання визначення моменту, коли можливе вилучення органів і тканин у померлого. Воно пов'язане з точним встановленням моменту настання смерті. Якщо раніше за момент смерті приймалася зупинка серця, то тепер діагноз смерті ускладнився. Сучасна медицина вважає особу померлою з моменту смерті її мозку. Діагностичні критерії смерті мозку і процедура її констатації встановлюються Міністерством охорони здоров'я України. Момент смерті і момент, з настанням якого можна вилучати в померлого органи або тканини, повинні бути визначені концептуалом лікарів.

Як бачимо, трансплантація органів - важка та складна операція не лише з фізичної точки зору, а й з морального, етичного та юридичного боку. Українське суспільство, мабуть, морально ще не готово звикнути до "дива" в медицині, тому і на законному рівні слід вдосконалювати правові аспекти з питання, що розглядалося вище.

Список використаної літератури:

1. Баран Є.Я. Стан і проблеми розвитку трансплантації органів в Україні // Матеріали 1-го з'їзду трансплантологів України. - Київ, 1995.

2. Закон України "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини" від 16 липня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - № 7. - С.18.

3. Іващенко В.О. Правові аспекти трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2005. - № 12 (50). - С.57.

4. Баран Є.Я. Стан і проблеми розвитку трансплантації органів в Україні // Матеріали 1-го з'їзду трансплантологів України. - Київ, 1995.

5. Бугай В.М. Сучасний стан і перспективи розвитку трансплантології в Україні // Трансплантологія. - 2001. - Том 2. - № 1. - С. 4, 16.

6. Грищенко В. Етичні питання клітинної і тканинної трансплантації // Вісник Національної академії наук України. - 2002. - № 1. - С.26.

7. Цивільний кодекс України Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. - К.: Істина, 2004. - 232 с.

8. Слонецький Б.І. Юридичні передумови трансплантації в Україні // Трансплантологія. - 2004. - Том 7. - № 3. - С. 4-5.

9. Кримінальний кодекс України: Офіц. видання. - К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. - 400 с.

10. Лень В.В. Проблемні питання соціально-правового регулювання трансплантації органів людини // Влада. Людина. Закон. - 2003. - № 1. - С.115.

11. Ніжкоєнко А.С., Поляков Н.Н., Писаренко Й.В. Состояние и перспективы развития трансплантации в Украине // Трансплантологія. - 2004. - Том 7. - № 3. - С. 52.

12. Михайленко О.О., Шраго А.О. Проблеми правового регулювання права на трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини // Влада. Людина. Закон. - 2005. - № 5. - С.72-75.